INHOUD

1. Turf: Griendtsveen **8**
2. Vuursteen en mergel: Valkenburg **14**
3. Steenkool: Eygelshoven **22**
4. Zilverzand en bruinkool: Heerlen **28**
5. Kolenzandsteen en kwarsiet: Vaals **34**
6. Mergelsteen, Kunradersteen: Voerendaal **40**
7. Mergel en grind: Maastricht **46**
8. Grind: Maasplassen tussen Roermond en Thorn **54**
9. Klei: Brunssum **60**

Ontdek Limburg via de vele **delfstoffen**

De aantrekkelijke toeristische kanten van Limburg worden regelmatig belicht door onder meer toeristische organisaties, de horeca, de ondernemers in de vrije tijdsector en anderen. Dan denken we onder meer aan het Zuid-Limburgse Heuvelland, de Maasplassen in Midden-Limburg, de mooie historische steden, de gastronomie, de cultuur en folklore, de wijnbouw, de internationale ligging en zo meer.
Middels deze gids, die onderdeel is van een multimediale productie (ook video, online en speciale app) leggen wij de nadruk op een thema dat tot nu toe minder de aandacht heeft gekregen, maar wel veel betekent en betekend heeft voor de economie in deze regio, en ook als toeristische troefkaart kan worden gezien. Leer Limburg kennen als de meest unieke en rijke Nederlandse provincie als het gaat om delfstoffen. Geen regio in Nederland kent zo'n rijke variëteit aan delfstoffen. Limburg is de grootste producent van kalksteen, grind en industriezand. Zilverzand en löss worden in Nederland nergens anders gevonden. Dat is nu. Vroeger was de provincie de enige leverancier van mergel, bruinkool en steenkool en duizenden jaren eerder vond men alleen hier vuursteen. Het delven van deze gesteenten en mineralen heeft door de jaren heen zowel zijn sporen in het landschap als ook in de steden (de bebouwing) achtergelaten. Deze sporen zijn zeker ook vanuit een toeristisch-recreatief perspectief interessant. De wisselwerking tussen bebouwingsgeschiedenis en architectuur (en archeologie) laat zich in Limburg breed "beleven". De nadruk ligt op de geschiedenis die zich laat bezoeken, ontdekken en die iets prijsgeeft van de wisselwerking tussen nijverheid en architectuur, tussen delfstofwinning en recreatie. Limburg is hiermee niet enkel uniek in Nederland, maar zelfs in heel Europa. Publicist Ludo Diels en architect Niek Bisscheroux (voormalig directeur Bouwacademie) trokken langs een aantal (voormalige) winningsgebieden van delfstoffen. Sommige zijn nu nog spectaculair om te zien, andere verbergen boeiende geheimen. Op die manier kan de bezoeker Limburg op een verrassende en boeiende manier leren kennen.

Jo Cortenraedt
Uitgever / hoofdredacteur Chapeau Magazine

LIMBURG OP DE SCHOP

Delfstoffen zijn belangrijk voor de economische en technologische ontwikkeling van elk land. De exploitatie van delfstoffen is een belangrijke bron van inkomsten en zorgt voor werkgelegenheid. Maar het bezit van schaarse delfstoffen heeft in het verleden ook geleid tot oorlogen en strategisch manoeuvreren.

Geen provincie in Nederland kent zo'n rijke variatie aan delfstoffen als Limburg. Ze is de grootste producent van kalksteen, grind en industriezand. Zilverzand en löss worden in Nederland nergens anders gevonden. Vroeger was de provincie de enige leverancier van mergel, bruinkool en steenkool. Duizenden jaren geleden werd hier al vuursteen voor gereedschappen gevonden. Het delven van deze gesteenten en mineralen heeft door de jaren heen zowel zijn sporen in het landschap als ook in de steden (de bebouwing) achtergelaten. De wisselwerking tussen bebouwingsgeschiedenis en architectuur (en archeologie) is in Limburg goed te zien.

Hoge bergen, diepe plassen

De verdediging van Nederland tegen het water en buitenlandse indringers met dijken, forten en waterlinies heeft het landschap nadrukkelijk vormgegeven. Maar ook zijn er duidelijke sporen als gevolg van de winning van delfstoffen zichtbaar in ons landschap. Het huidige landschap is onbegrijpelijk zonder verwijzingen naar het menselijk ingrijpen. Waar steenkool wordt ontgonnen verschijnen hoge mijnsteenbergen, waar grind wordt gewonnen ontstaan diepe plassen. Maar niet alleen verandert het land dat op de schop gaat. Zulke ontwikkelingen gaan ook altijd gepaard met veranderingen van de vitale infrastructuur en de huisvesting van de ontginners. Het product moet immers worden ontgonnen en vervoerd. Hier willen we een overzicht presenteren van diverse ontginningen, de landschappelijke veranderingen en de bijkomende uitvloeisels daarvan in de provincie Limburg.

Geen provincie in Nederland kent zo'n **rijke variatie aan delfstoffen** als Limburg

Tal van (veelal in de vergetelheid geraakte) publicaties wijzen op de uniciteit van Limburg als het gaat om de winning van delfstoffen. Niet alleen voor Nederland uniek, maar ook voor Europa.

Zeker in het huidige tijdsgewricht waarin begrippen als *circulair denken* en *cradle-to-cradle* opgeld doen is een verkenning van de plekken waar al vanaf de oudheid delfstoffen werden gewonnen fascinerend. Limburg is als het ware getekend door de diverse vormen van nijverheid die dominant aanwezig waren/zijn. Deze nijverheid heeft tot een bijzondere architectuur geleid die zeker in Nederland zijn gelijke niet kent.

Energiebronnen

Limburg kent een rijke geschiedenis als het gaat om energie. Energiebronnen als steenkool, bruinkool en ook turf spelen

‘Een verstandig man als jij zou toch niet willen bevorderen, dat wij **Limburg nog begeerlijker** voor de buurlanden gingen maken dan het reeds is!’

Minister Treub (1917)

historisch een significante rol. Waar industriële productie is, zijn arbeiders en dus arbeiderswoningen. De snel opkomende mijnindustrie heeft in Zuid-Limburg geleid tot een bepaald type arbeiderswoningbouw die gelinkt kan worden aan de Engelse tuinstadgedachte (Ebenezer Howard). Verschillende van die wijken – koloniën in jargon – zijn bewaard gebleven. In het gehele Parkstadgebied zijn nog industriële gebouwen (schoorstenen, schachten en kantoorgebouwen) te zien als ook steenbergen die ons iets vertellen over de mijnperiode.

Maastricht wordt wel de eerste industriestad van Nederland genoemd. De behoefte aan arbeiderswoningen nabij de industrie heeft daar tot interessante wijken geleid. Daarin is de controverse tussen de verschillende ideologieën van de socialisten (Rooddorp) en de katholieken (van oudsher met de kleur blauw aangeduid: Blauwdorp) nog altijd zichtbaar. De katholieke dominantie laat zich zelfs nog gelden in wijken uit de jaren vijftig, waar men moest leren wonen: woonschool van de Ravelijn (gebouwd in 1955-1956). De industrialisatie zelf heeft ook bijzondere gebouwen opgeleverd, zoals de sigarettenfabriek aan de Tongerseweg, de Wiebengahal (een van de eerste betonnen gebouwen in Nederland) of het Eiffelgebouw.

Hoewel de sloophamer door de jaren heen behoorlijk heeft huisgehouden in Limburg, valt er nog veel te zien van het landschappelijk erfgoed. Talrijke afgravingen, ontginningen en groeven liggen kriskras verspreid over de gehele provincie. Zij hebben het landschap voorgoed veranderd. De exploitatie van delfstoffen had ook invloed op de groei van de steden en de woningbouw. Bijvoorbeeld de drijvende woningen in de grindgaten, de al eerdergenoemde mijnwerkerswoningen of de plaggenhutten in de veengebieden zijn daaruit voortgekomen. De woningbouw was ook een uitdrukking van de maatschappelijke hiërarchie. De winning van delfstoffen heeft door de jaren heen zowel zijn sporen in het landschap als ook in de steden (de bebouwing) achtergelaten. Deze sporen zijn zeker ook vanuit een toeristisch-recreatief perspectief interessant. De wisselwerking tussen bebouwingsgeschiedenis en architectuur (en archeologie) laat zich in Limburg breed “beleven”. De nadruk ligt op de geschiedenis die zich laat bezoeken, ontdekken en die iets prijsgeeft van de wisselwerking tussen nijverheid en architectuur, tussen delfstofwinning en recreatie. Limburg is hiermee niet enkel uniek in Nederland, maar zelfs in heel Europa. Publicist Ludo Diels en architect Niek Bisscheroux (voormalig directeur Bouwacademie) trokken langs een aantal (voormalige) winningsgebieden van delfstoffen. Sommige zijn nu nog spectaculair om te zien, andere verbergen boeiende geheimen. Op die manier kan de bezoeker Limburg op een verrassende en boeiende manier leren kennen.

1 Hoewel ons voorbeeld van turfwinning grotendeels voor de export is bedoeld en dan als strooisel, bijvoorbeeld in de paardenstallen van Londen in de 19de eeuw.

TURF: GRIENDTSVEEN

AFGRAVEN VAN TURF VERANDERDE DE PEEL

IN DE PEEL, HET GEBIED OP DE GRENS TUSSEN LIMBURG EN NOORD-BRABANT, WERD TUSSEN 1850 EN 1960 EEN LAAG VAN TUSSEN DE VIER EN **ACHT METER VEEN AFGEGRAVEN**. HET VEEN WERD GEDROOGD TOT TURF. DIT GOLD SINDS DE 13E EEUW ALS **EEN BELANGRIJKE BRANDSTOF** IN DE STREEK, MAAR PAS HALVERWEGE DE 19E EEUW WERD HET ER OP GROTE SCHAAL GEWONNEN.

Tegenwoordig is deze delfstof niet meer zichtbaar. Toch zie je de sporen ervan nog altijd in het landschap. Want daar waar veen werd afgestoken, kreeg het water de kans om aan de oppervlakte te komen. Het resultaat? Een verrassend mooi waterlandschap. Nationaal Park de Groote Peel en de Strabrechtse Heide gelden anno nu als de rijkste vogelgebieden in West-Europa. Weidse natuur, een overdaad aan flora en fauna en ongerepte veenmoerassen kenmerken het gebied.

De veenwinning heeft op allerlei manieren een stempel gedrukt op het gebied. Neem bijvoorbeeld het dorpje Griendtsveen. De historie van dit gehucht is nauw verwant aan de ontginning van de Peel. Jan van de Griendt, een koopman uit Den Bosch, legde een spoorlijn aan van Eindhoven naar Venlo om het veen af te kunnen voeren. Hij stond in 1853 aan de wieg van de "Maatschappij tot ontginning en vervening van de Peel" (later werd dat "Maatschappij Helenaveen"). De naam van het dorp is dus een samentrekking van de oprichter en de delfstof die er uit de grond kwam: het veen. Door de veenwinning is Griendtsveen het enige dorp dat nooit een agrarische functie heeft gehad. Het leefde puur van het veen.

Ook in de architectuur zie je de sporen van de veenwinning terug. De arbeiders die er neerstreken om het veen te steken, werden ondergebracht in plaggenhutten. Kleine, onooglijke huisjes op-

De Strabrechtse Heide.

Dorp Griendstveen en Peelmuseum America als **herinnering**

getrokken uit heideplaggen. Daar woonden de allerarmste mensen van het dorp. In het Peelmuseum in America – vlakbij Griendtsveen – zie je nog twee van zulke hutten. En hoewel de gammele, oncomfortabele hutjes in 1901 verboden werden, duurde het tot begin jaren '30 voordat de laatste arbeiders eruit vertrokken.

De opzichters, stafleden en directeuren woonden in imposante villa's, allemaal eigendom van de familie Van Griendt. Deze huizen werden ook wel apostelwoningen genoemd, want in de ogen van de veenarbeiders waren de stafleden 'volgelingen' van de familie Van der Griendt. Van de twaalf apostelwoningen zijn er nog tien over en deze zijn – weliswaar alleen van de buitenkant – te bezichtigen. Feit is dat de hiërarchische verhoudingen in het bedrijf in de woningbouw werden voortgezet.

De Peel is niet alleen een prachtig natuurgebied, rijk aan vogels en planten; de streek vormde ook de inspiratie voor het

Nationaal Park de Groote Peel.